

Тони Ѓоргиев,

Воена академија „Ген. Михаило Апостолски“ Скопје,
tonigorgiev@yahoo.co.uk

УДК.355.01:623.454.86:[341.33/34(100)

Гоце Стоиловски

Воена академија „Ген. Михаило Апостолски“ Скопје,
gocestoilovski1974@gmail.com

ПРИМЕНЛИВОСТА НА МЕЃУНАРОДНОТО ХУМАНИТАРНО ПРАВО ВО СЛУЧАЈ НА НУКЛЕАРНА ВОЈНА

Апстракт

Во овој труд авторите ќе се обидат да пронајдат одговор на прашањето за применливоста на меѓународното хуманитарно право во случај на нуклеарна војна.

Војната најмногу ја чувствуваат оние кои директно учествуваат во неа. Таа не ги повредува личностите кои одлучиле да се војува, таа директно ги уништува личностите кои се учесници во неа. Од човечки суштества, војната луѓето ги претвора во фигури кои само фигурираат во овој свет. Ја истиснува желбата за живот од нив и тие добиваат сосем поинаков поглед кон светот.

Меѓународното хуманитарно право претставува збир на правила, кои од хуманитарни причини, имаат за цел да ги лимитираат ефектите од вооружените конфликти.

Со количеството на нуклеарни бомби што во моментот постојат во светот, можноста за нуклеарна војна е се уште присутна.

Имплементацијата на меѓународното хуманитарно право како сегмент од меѓународното право кое ги обединува меѓународно-правните инструменти кои се применуваат во случаи на вооружени конфликти со цел лимитирање на последиците од истите, е прашање на кое меѓународната заедница и државите посветуваат особено внимание.

Но се поставува прашањето за можноста на примена на меѓународното хуманитарно право во случај на нуклеарна војна.

Клучни зборови: *хуманитарно право, нуклеарна војна, вооружен конфликт, меѓународно право*

Toni Gjorgiev

Military Academy "Gen. Mihailo Apostolski" Skopje,

tonigjorgiev@yahoo.co.uk

Goce Stoilovski

Military Academy "Gen. Mihailo Apostolski" Skopje,

gocestoilovski1974@gmail.com

THE APPLICABILITY OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN CASE OF NUCLEAR WAR

Вовед

Нуклеарната војна, или нуклеарното војување, е судир во кој се користи нуклеарно оружје. До денес ова се има случено само еднаш, при американското бомбардирање на јапонските градови Хирошима и Нагасаки при крајот на Втората светска војна. Денес термините за нуклеарна војна обично се користат за означување на судири во кои двете страни поседуваат нуклеарно оружје. Освен што нуклеарното оружје овозможува уништување од големи размери, штетните последици од неговото користење можат да траат со години, децении па дури и векови после првичниот напад. Кумулативното дејство од општата нуклеарна војна би можело да има уништувачка сила која би довела до истребување на животот на Земјата.

Меѓународното хуманитарно право ги заштитува лицата кои не учествувале или повеќе не учествуваат во непријателствата и ги ограничува средствата и методите на војување. Меѓународното хуманитарно право е исто така познато и уште како воено право или како право за вооружените конфликти. Меѓународното хуманитарно право е дел од Меѓународното право, кое всушност ги регулира односите меѓу државите. Меѓународното право се имплементира преку договорите помеѓу државите-спогодбите или конвенциите, преку обичајните правила, кои се базираат на успешните практики на државите овие правила да ги воведат како правно-обврзувачки, но и преку базичните принципи. Меѓународното хуманитарно право се применува при вооружените конфликти. Но, Меѓународното хуманитарно право не ја регулира ситуацијата, кога некоја држава може да употреби сила, ова е регулирано со значаен, но јасно дистинктиран дел од меѓународното право, кој е содржан во Повелбата на Обединетите Нации.

Меѓународно хуманитарно право

Меѓународното хуманитарно право претставува збир на правила, кои од хуманитарни причини, имаат за цел да ги лимитираат ефектите од вооружените конфликти. МХП ги заштитува лицата кои не учествувале или повеќе не учествуваат во непријателствата и ги ограничува средствата и методите на војување. МХП е исто така познато и уште како воено право или како право за вооружените конфликти. МХП е дел од Меѓународното право, кое всушност ги регулира односите меѓу државите. Меѓународното право се имплементира преку договорите помеѓу државите – спогодбите или конвенциите, преку обичајните правила, кои се базираат на успешните практики на државите овие правила да ги воведат како правно-обврзувачки, но и преку базичните принципи. МХП се применува при вооружените конфликти. Но, МХП не ја регулира ситуацијата, кога некоја држава може да употреби сила; ова е регулирано со значаен, но јасно дистинктиран дел од меѓународното право, кој е содржан во Повелбата на Обединетите Нации.

Потекло и краток историјат на Меѓународното хуманитарно право

Голем дел од Меѓународното хуманитарно право е содржано во четирите Женевски конвенции од 1949 год.¹ Конвенциите, понатаму се доразвија и се дополнија со два дополнителни договори: Дополнителните Протоколи од 1977 год. за заштита на жртвите во вооружените конфликти. Други договори кои ја забрануваат употребата на одредени оружја и воени тактики и кои заштитуваат одредени категории на лица и добра:

- Конвенцијата за заштита на културната сопственост во случај на вооружен конфликт, од 1954 година, плус двата дополнителни протоколи на истата;
- Конвенцијата за билошко оружје, од 1972 година;
- Конвенцијата за конвенционални оружја, од 1980 година и нејзините пет протоколи;
- Конвенцијата за хемиско оружје, од 1993 година;
- Конвенцијата од Отава за против-нагазни мини, од 1997 година;
- Факултативниот протокол на конвенцијата за заштита на правата на

¹ Скоро секоја држава во светот ги има ратификувано и со тоа се има обврзано истите да ги почитува.

децата инволвирани во вооружен конфликт, од 2000 година.

Многу норми од Меѓународното хуманитарно право денеска се прифатени како обичајно право, т.е. се прифаќаат како базични правила кон кои државите се придржуваат.

Примена на меѓународното хуманитарно право

Меѓународното хуманитарно право се применува единствено при вооружени конфликти, не покрива внатрешни тензии или немири, како на пример, изолирани акти на насилство. Правото се применува само откако конфликтот отпочнал, и тоа подеднакво кон сите страни, без оглед на тоа кој прв ја почнал борбата. Меѓународното хуманитарно право врши јасна дистинкција помеѓу меѓународен и не-меѓународен вооружен конфликт. Меѓународен вооружен конфликт претставува оној вооружен конфликт во кој најмалку две држави се инволвирани. Тие се предмет на широк опсег на правна регулација, вклучувајќи ги и правилата опфатени во четирите Женевски конвенции и дополнителниот не-меѓународен вооружен конфликт претставува оној вооружен конфликт кој е ограничен на територијата на една држава, во кој се инволвирани или регуларни вооружени сили кои се борат против групи на вооружени дисиденти, или вооружени групи кои се борат меѓу себе. Многу по лимитиран опсег од правила се применуваат при внатрешни вооружени конфликти и истите ја имаат својата основа во членот 3 кој што е заеднички за сите четири Женевски конвенции, како и многу е битно да се врши диференцијација помеѓу Меѓународното хуманитарно право и Законот за човекови права. Иако одреден дел од правните правила и норми им се слични, овие две законски и правни гранки се развивале подеинечно и се содржат во различни договори и спогодби.

Меѓународното хуманитарно право покрива две области:

- Заштита на лицата кои не учествувале или повеќе не учествуваат во борбите;
- Ограничување на средствата за војување- посебни оружја- и методи на војување, како воени тактики.

Опсег на заштита со меѓународното хуманитарно право

Меѓународното хуманитарно право ги заштитува оние кои не учествуваат во борбите, како цивили или медицинскиот и религиозниот воен персонал. Исто така, ги заштитува и оние кои прекинале со борбените дејства, како ранетите бродоломците и болните, како и воените заробеници. Кон овие категории на лица мора да се води сметка за нивниот живот, како и за нивниот физички и ментален интегритет. Тие исто така уживаат и правна сигурност.

Мора да бидат заштитени и кон нив да се постапува хумано во сите услови, без никакви непријателски чувства и изливи. Поконкретно: забрането е да се убива или ранува непријател којшто се предал или не е во состојба да се бори; болните и ранетите мора да се прифатат и за нив да води грижа страната во конфликтот на чија територија истите се нашле. Медицинскиот персонал, набавките, болниците и амбулантите исто така мора да се заштитени. Постојат, исто така, детални правила кои се однесуваат на условите за притворање на воените заробеници и начините со кои ќе се постапува со цивилите кои ќе се најдат под власта на противничката сила. Ова ги вклучува и правата за добивање храна, засолништа и медицинска нега, како и правото за размена на пораки со нивните фамилии. Правото укажува на бројни јасно препознатливи симболи кои можат да се искористат за да се идентификуваат заштитените лица, места и објекти. Главните амблеми се црвен крст, црвена полумесечина и симболите коишто ја идентификуваат културната сопственост и објектите на цивилната заштита.

Оружје и тактики кои се ограничени со меѓународното хуманитарно право

Меѓународното хуманитарно право ги забранува сите средства и методи на војување кои:

- Не успеваат да направат разлика меѓу оние коишто директно учествуваат во борбите и оние, како цивилите на пример, кои не учествуваат во борбите, како и оние кои немаат за цел да ги заштитат цивилната популација, индивидуалните цивили и цивилната сопственост;
- Предизвикуваат екстремни повреди или непотребно страдање;
- Предизвикуваат квалитативни и квантитативни или на подолг рок повреди и оштетувања на животната средина.

Хуманитарното право токму во таа насока ја замрзна употребата на многу оружја, вклучувајќи ги т.н. бум-бум куршуми, хемиското и биолошкото оружје, светлосните ласерски оружја, како и нагазните мини.

Нуклеарното оружје низ историјата

Од времето на студената војна историјата кажува дека еден од плановите е и нуклеарна војна во Европа и пробив на советските трупи од Варшавскиот договор преку Германија и Данска кон Атлантикот.² Од плановите

² Види повеќе: www.nrdc.org/THE U.S. NUCLEAR WAR PLAN: A TIME FOR CHANGE, Matthew G. McKinzie, Thomas B. Cochran, Robert S. Norris, William M. Arkin, June 2001

кои се однесуваат на разни делови од европското војувалиште, посебно се истакнува планот од 1970 година за северниот сектор. Од него јасно произлегува дека од војната што можела да започне меѓу Запад и Исток во тоа време целосно ќе била уништена цивилизацијата. Резултатите од прикажаните планови се целосно бесмислени од причина што не на од завојуваните страни не би можела да извојува победа, а сите ќе претрпат страшни загуби и трајни последици.

За бесмисленоста на нуклеарните судири доволно зборува фактот дека војниците од страната која евентуално победува, влегуваат на освоена територија којашто е целосно озрачена, со уништено земјоделие, резерви со храна и загадена вода. Во тој случај се поставува прашањето, што би правеле победничките трупи и на кој начин ќе функционираат кога територијата којашто ја ставиле под своја контрола може да им понуди само смртоносна доза на зрачење. А во меѓувреме, за возврат и нивната територија ќе добие нуклеарен удар со што ќе биде обезвреден.

Нуклеарното оружје во денешно време

Денес возбудата кај светската популација е се поголема од актуелните нуклеарни проби во Северна Кореја. Се поставува прашањето дали наводното успешно тестирање на Северна Кореја на хидрогенска бомба е само капка во морето на нуклеарниот арсенал што го поседуваат другите земји.

Загрижувачки е фактот дека сите земји коишто поседуваат нуклеарно оружје работат на развивање на нови или надградување на веќе постоечките системи за нуклеарно оружје;

На почетокот на 2015г, девет држави—САД, Русија, Велика Британија, Франција, Кина, Индија, Пакистан, Израел и Демократска Народна Република Кореја (или Северна Кореја) – поседуваа приближно 15.850 нуклеарни оружја, од кои 4.300 беа распоредени со оперативните сили.³

Околу 1.800 од овие оружја се чуваат на готовс во самите држави во случај на висока оперативна готовност.

Вкупниот број на нуклеарни боеви глави во светот е во опаѓање, главно поради тоа што САД и Русија продолжуваат да ги намалуваат своите нуклеарни арсенали, иако со побавно темпо во споредба со пред една деценија. Во исто време, двете држави имаат обемни и скапи долгорочни програми за модернизација кои се во тек, за нивните преостанати нуклеарни системи за испорака, боеви глави и производство.

Нуклеарните арсенали на другите држави се значително помали, но сите или развиваат или распоредуваат нови системи за нуклеарно оружје или

³ Види повеќе: [www.ibtimes.com/Nuclear Weapons-Possessing Countries Developing New Warheads Despite Disarmament Trend: Report](http://www.ibtimes.com/Nuclear-Weapons-Possessing-Countries-Developing-New-Warheads-Despite-Disarmament-Trend-Report)

ги најавиле своите намери да го направат тоа. Во случајот на Кина, ова може да вклучи и скромно зголемување на големината на својот нуклеарен арсенал. Индија и Пакистан ги прошируваат своите капацитети за производство на нуклеарно оружје и развиваат нов систем за испорака на проектили. Се чини дека Северна Кореја ја унапредува својата воена нуклеарна програма, но тешко е да се процени нејзиниот технички напредок.

Трка во нуклеарно вооружување

Визијата за свет без атомско оружје е минато. Се развиваат нови видови атомско оружје, критикуваат стокхолмскиот Институт за мировни истражувања СИПРИ во годишниот извештај.⁴

За противниците на атомското оружје 2017 беше посебна година. 122 земји членки на ОН потпишаа договор со кој се обврзуваат да не произведуваат ниту да поседуваат нуклеарно оружје. Но со тоа сепак не се приближивме до целта - да има свет без атомско оружје. Според последните проценки на Институтот за мировни истражувања од Стокхолм (СИПРИ), во светот сè уште има 14.465 парчиња атомско оружје кои се во рацете на само девет држави: САД, Русија, Велика Британија, Франција, Кина, Индија, Пакистан, Израел и Северна Кореја. Иако глобално погледнато овие девет земји се малцинство, тие воопшто не размислуваат да се окажат од нуклеарните арсенали.

Во нивниот годишен извештај за 2018. година истражувачите на СИПРИ ги собраа сите податоци кои ја нагласуваат тензијата политичка ситуација кога станува збор за безбедноста. Во 2017 година се потрошени толку многу пари за воени цели како никогаш досега од крајот на Студената војна. Вкупно за воени цели во светот се потрошени 1,739 милијарди долари што е 227 долари по глава на жител. Во 2016. година оваа бројка била 227 долари по глава на жител.

Причината за овој глобален пораст е зголемување на трошоците за воени цели – иако не во сите – региони во светот. Неверојатен е порастот во Источна Азија. На пример Кина го зголеми својот одбранбен буџет за 5,6% односно на 228 милијарди долари. Во Европа сликата варира. Источноевропските земји во 2017. година потрошиле значително помалку на војска од претходната година, но бројките за оваа намена се зголемени во централна и западна Европа.

Според министерството за одбрана на Германија, земјата во 2017. година потрошила 37 милијарди евра за Бундесверот, што е отприлика 2 милијарди евра повеќе од претходната година. САД сè уште го имаат

⁴ Види повеќе: www.sipri.org

најголемиот воен буџет во светот – односно 610 милијарди долари. Зад нив на листата следат Кина, Саудиска Арабија и Русија.⁵

Аналитичарите од стокхолмскиот институт забележале уште еден тренд : глобалната трговија со оружје е значително зголемена во изминативе десет години откако во 2000. го достигна најниското ниво по крајот на Студената војна. По САД, Русија и Франција, Германија е четврта на листата на најголеми извозници на оружје во светот.

Светот по нуклеарна војна

Глад, смртоносни мразеви, глобални загуби на озонот и до 50 отсто, како и многу други појави би ги снашле жителите на планетава по нуклеарна војна. Истражувачите се надеваат дека нивното истражување, кое ги прикажува последиците на релативно „малата“ нуклеарна војна, ќе послужи како предупредување таквите оружја никогаш да не бидат употребени.

Последиците биле претставени во трудот наречен „Повеќедецениско глобално заладување и губење на озонот по регионален нуклеарен конфликт“. Во истражувањето биле набљудувани резултатите од „лимитирана, регионална нуклеарна војна меѓу Индија и Пакистан во која секоја страна би детонирала 50 15-килотонски парчиња оружје“. Потоа биле користени компјутерски симулации за да се истражи влијанието врз средината, а предвидувањата се прилично драматични и мрачни⁶.

Моменталниот резултат на детонирање 100 парчиња оружје со приближна големина на бомбите фрлени на Хирошима и Нагасаки би било испуштањето на пет мегатони јаглерод во атмосферата. Тоа би го блокирало сонцето. Би следел јаглероден дожд, кој би го уништил она што би останало од човештвото по нуклеарната војна, а температурата на Земјата би почнала да паѓа. Падот на температурата би предизвикал „смртоносни мразови“, по што би следувала глобална глад.

Американските научниците направиле истражување за тоа што би се случило со планетата Земја доколку започне војна со нуклеарно оружје. Поводот на ова истражување се актуелните конфликти меѓу повеќе завојувани страни, чии ситуации секојдневно ескалираат.⁷

Тимот на научници ја предводи студијата така што ги предвиде последиците од 100 нуклеарни глави, секоја со големина како онаа фрлена во Хирошима.

⁵ www.bmvg.de/en/Federal_Ministry_of_Defence

⁶ Види повеќе: www.agupubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/Multidecadal_global_cooling_and_unprecedented_ozone_loss_following_a_regional_nuclear_conflict

⁷ Види повеќе во: *Bulletin of the Atomic Scientists* 68(5) 66–74 (www.thebulletin.sagepub.com)

Пет мегатони црн јаглен веднаш ќе влезе во атмосферата. Црниот јаглен доаѓа од сè што е запалено. Пред да падне повторно на земјата, јагленот апсорбира сончева топлина. Дел од тој јаглен ќе се врати на Земјата преку дожд.

По една година просечната температура на Земјата ќе падне за околу 17 степени. По 5 години Земјата ќе биде за 16 степени поладна од претходно. По 20 години, планетата повторно ќе почне да се загрева и да ја постигнува онаа температура што ја имала пред нуклеарната војна.

Во периодот од 2 до 6 години по војната, растот на вегетацијата без мразот ќе биде скратен од 10 до 40 дена во зависност до регионите.

Хемиските реакции во атмосферата буквално ќе ја изедат Земјината озонска обвивка, која ја штити планетата од ултравиолетови зраци. Пет години по војната, озонската обвивка ќе биде за 20 до 25% потенка. По 10 години од војната, озонската обвивка ќе заздравува, но сега ќе биде потенка за 8%.

Истенчувањето на озонската обвивка ќе доведе до зголемен број на малигни заболувања, како и до редукција на пораст на некои билни сорти, а преку тоа и до дестабилизација на ДНК кај некои од билните култури, како што е пченката.

Околу 2 милијарди луѓе ќе гладуваат токму поради оваа нуклеарна војна.

Падот на просечната температура ќе доведе до намалување на врнежите. Пет години по војната на Земјата ќе паѓа 9% помалку дожд отколку пред војната. По 26 години од војната на нашата планета ќе врне за 4.5% помалку дожд!

Едно од прашањата кои што многумина го поставуваат е, какви би биле последиците од евентуалната нуклеарна војна. Она што предвидуваат експертите е крајно загрижувачки, според нив експлозиите на нуклеарните бомби би биле најмалиот дел од проблемот.

Откако големата „печурка“ ќе исчезне поради големата експлозија, во стратосферата би останале чадот, јагленород- диоксид и небото би станало црно, по што би започнала „нуклеарна зима“.

Секако дека експлозиите имаат потенцијал да убијат милиони луѓе во истиот момент меѓутоа ефектите би можеле да убиваат милијарди луѓе полека, а најкатастрофални последици од ова вештачка апокалипска би била „нукларна зима“.

Американскиот сојуз на геофизичари во 2006-та година објави студија која што вели дека дури и најмалите, регионални нуклеарни конфликти би можеле целосно да ја променат климата.⁸

Во 1980-тите, група на научници во кој бил вклучен и познатиот Карл

⁸ Види повеќе: www.nuclearfiles.org/Deadly Climate Change From Nuclear War: A threat to human existence Steven Starr, *PSR, University of Missouri*

Саган (американскиот астроном, астрохемичар) објавиле истражување во кое опишале каков ефект врз животната средина ќе имаат гасовите на азотни оксиди, облаците од прашина, шумски пожари и горењето на нафтата и пластиката по евентуалната нуклеарна војна.⁹

Во истражувањето наречено „TTAPS“, се истакнува дека облаците од овие извори би можеле да го блокираат сонцето неколку недели. Како резултат на тоа се проценува дека температурата на површината би опаднала за 15 до 25 степени Целзусови.

Ова го натерало еден од авторите на истражувањето, д-р Ричард П. Турко, да започне да го користи терминот „нуклеарна зима“. Овој ненадеен студ во комбинација со нуклеарното зрачење сигурно би уништило најголем број од растенијата. И покрај тоа што облаците би го блокирале сонцето, сепак штетните УВ зраци би имале големо влијание поради озонската обвивка уништена од експлозиите.

Додека Карл Саган и другите автори на истражувањето веруваат дека ова би била смртна пресуда за човечкиот род, д-р Турко бил поголем оптимист. Неговото лично мислење е дека човечкиот род нема да исчезне, но цивилизацијата за која знаеме ќе исчезне.

Заклучок

Се поставува прашањето за можноста на применливост на меѓународното хуманитарно право при нуклеарни судири? Понатаму дали при нуклеарна војна ќе се успее да се има некаква контрола или воспоставување на одредени правила на игра?

Имајќи го ова во предвид, имплементацијата на овој корпус на правни акти кои се применуваат во случаи на екстремно насилство а произлегуваат од меѓународното хуманитарно право, секогаш ќе претставува голема тешкотија. Тоа само покажува и докажува дека напорите за ефективна исполнителност остануваат ургентни како и секогаш. Од голема важност е да се преземат мерки за да се обезбеди респектот кон Меѓународното хуманитарно право.

Државите имаат обврска да подучуваат и да ги едуцираат на правилата на Меѓународното хуманитарно право, своите вооружени сили, но и целата јавност. Тие мора да ги превенираат прекршувањата или да ги санкционираат доколку истите се случат. Поконкретно, тие мора да донесат закони за казнување на најсериозните прекршувања на Женевските конвенции и Дополнителните Протоколи, кои се означени како воени злосторства. Без

⁹ Види повеќе: Turco, R. P., O. B. Toon, T. P. Ackerman, J. B. Pollack, and Carl Sagan. "Nuclear Winter: Global Consequences of Multiple Nuclear Explosions." *Science* 222, 4630 (1983)

разлика дали станува збор за индивидуалци, влади, невладини организации, здруженија или најразлични други организации, сите ние може да дадеме значаен придонес во имплементирањето и ширењето на знаењата и позитивните ефекти на Меѓународното хуманитарно право. Ова не води до сознанието дека хуманитарните принципи се заеднички за сите човечки заедници каде и да се наоѓаат. Кога различни обичаи, ентитети и филозофии ќе се соберат за споредба, истите ќе се претопат во едно, нивните специфичности ќе се елиминираат, ќе остане чиста супстанца која всушност претставува наследство на целото човештво.

Идејата дека човештвото мора да биде заштитено од последиците од нуклеарната војна може да се најде меѓу сите луѓе.

На крајот сите ние треба да се запрашаме дали во случај на нуклеарна војна ќе преживее некој за да може да ги имплементира нормите на меѓународното хуманитарно право или човекот ќе се самоуништи, и може ли тоа да се спречи?

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Abi-Saab R. The "General principles" of humanitarian law according to the International Court of Justice; July-August 1987.
- Mark, J. C., "Global Consequences of Nuclear Weaponry, " Annual Review of Nuclear Science, 1976.
- Turco, R. P., O. B. Toon, T. P. Ackerman, J. B. Pollack, and Carl Sagan. "Nuclear Winter: Global Consequences of Multiple Nuclear Explosions." *Science* 222, 4630 (1983).
- Berman P. The ICRC's Advisory Service on International Humanitarian Law: The challenge of national implementation; May-June 1996.
- Bouvier A. Recent studies on the protection of the environment in time of armed conflict; November-December 1992.
- U.S. Arms Control & Disarmament Agency, "The Effects of Nuclear War," Washington, D. C., April 1979.
- [www.ibtimes.com/Nuclear Weapons-Possessing Countries Developing New Warheads Despite Disarmament Trend: Report](http://www.ibtimes.com/Nuclear_Weapons-Possessing_Countries_Developing_New_Warheads_Despite_Disarmament_Trend_Report)
- Bugnion F. The red cross and red crescent emblems; September-October 1989.
- Doswald-Beck L, Vité S. International humanitarian law and human rights law; March-April 1993.
- [www.nuclearfiles.org/Deadly Climate Change From Nuclear War: A threat to human existence](http://www.nuclearfiles.org/Deadly_Climate_Change_From_Nuclear_War:_A_threat_to_human_existence) Steven Starr, PSR, University of Missouri.
- Glasstone and Dolen, eds: Effects of Nuclear Weapons, 3rd ed., U.S. Department of Defense and Department of Energy, Washington, DC., 1977.

[www.agupubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/Multidecadal global cooling and unprecedented ozone loss following a regional nuclear conflict.](http://www.agupubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/Multidecadal_global_cooling_and_unprecedented_ozone_loss_following_a_regional_nuclear_conflict)

Roberts A. and Guelff R. Documents on the laws of war, Oxford University Press, 2000.

www.nrdc.org/*THE U.S. NUCLEAR WAR PLAN: A TIME FOR CHANGE*, Matthew G. McKinzie, Thomas B. Cochran, Robert S. Norris, William M. Arkin, June 2001

Ayers, R. N., “Environmental Effects of Nuclear Weapons” (3 VOLS,), Hudson Inst., H 1-518, December 1965.

www.thebulletin.sagepub.com/ *Bulletin of the Atomic Scientists* 68(5) 66–74.

Batten, E. S., “The Effects of Nuclear War on the Weather and Climate, ” RAND Corp., RM-4989, November 1966.

Bennett, B., “Fatality Uncertainties in Limited Nuclear War, ” RAND, R-2218-AF, November 1977.

[www.bmvg.de/en/Federal Ministry of Defence.](http://www.bmvg.de/en/Federal_Ministry_of_Defence)

Drell, S. and von Hippel, “Limited Nuclear War, ” Scientific American, November 1976.